

DESCARTES · SESSIÓ 33

Comentari integrador de Descartes

REFERÈNCIES DE LA SESSIÓ

Pàgines de teoria de la sessió: pp. 75-82 del Dossier Resum.

Font primària utilitzada: p. 52,55,63,68,73 del Dossier Resum.

Correspondència: DIRECTA - la font es troba fora del tram teòric de la sessió.

FONT PRIMÀRIA

René Descartes, Meditacions metafísiques Fragment 1 · Dossier Resum, p. 52 (numeració interna) [8] [Recapitulació de tot allò que estat posat en dubte i utilitat del dubte metòdic] Suposaré, doncs, que hi ha no un veritable Déu que és font suprema de veritat, Sinó un cert geni maligne, tan astut i entabanador com poderós, que ho ha fet tot per enganyar-me. Pensaré que el cel, l'aire, la terra, els colors, les figures, els sons i totes les coses exteriors que veiem no són més que il·lusions i enganyifes de les quals se serveix per sorprendre la meva credulitat. Em consideraré a mi mateix sense mans, sense ulls, sense carn, sense sang, sense cap sentit, però creient falsa ment que tinc totes aquestes coses. Em mantindré obstinadament lligat a aquest pensament, i si per aquest mitjà no puc arribar a conèixer alguna veritat, com a mínim sí que podré suspendre el judici. És per això que miraré en tot moment de no donar crèdit a cap falsedat i prepararé tan bé el meu esperit contra les astúcies d'aquest gran enganyador que, per molt poderós i sagaç que sigui, mai no em podrà imposar res. Però aquest disseny és penós i feixuc, i una certa mandra m'arrossega insensiblement cap al curs de la meua vida de sempre. I de la mateixa manera que un esclau que gaudeix en somnis d'una llibertat imaginària, tan bon punt comença a sospitar que aquesta llibertat només és un somni, no vol despertar-se i conspira amb aquestes il·lusions tan agradables per gaudir més temps de l'engany, així jo torno a caure sense adornar-me'n en les meves antigues opinions, i temo sortir d'aquesta somnolència per por que les laborioses vigílies que vindrien després de la tranquil·litat d'aquest repòs, en lloc d'aportar-me alguna claror i alguna llum per conèixer la veritat, no siguin prou per il·luminar les tenebres de les dificultats que acaben de ser despertades. La concepció del coneixement (II): descobriment de les primeres veritats i definició del criteri de veritat En la segona meditació, Descartes arriba a través del dubte a l'afirmació de la pròpia existència i al descobriment de la nostra naturalesa com a substància pensant. Quin és el camí que segueix per aconseguir-ho? Descartes reprèn el dubte i el centra en la possibilitat de l'existència del jo fent dues preguntes: soc tan dependent del cos i dels sentits que sense aquests no puc ser? Si no hi ha res al món, jo tampoc no existeixo? És precisament en aquest moment en el qual apareix una primera afirmació que es resisteix al dubte. En tot aquest procés no ha fet una altra cosa que pensar, i pot dubtar de tot allò que pensa (contingut), però no del fet que pensa (activitat). Per tant, si pensa alguna cosa és perquè existeix. És la cèlebre afirmació cartesiana "Penso, aleshores existeixo" (cogito ergo sum). "Jo soc, jo existeixo" és la primera veritat que descobreix i que resisteix tot criteri de dubte fins i tot el més extrem del geni maligne, perquè, si no existís, no podria ser enganyat. Aquesta veritat que apareix com una certesa, com un coneixement absolutament cert i indubtable, el proporciona el criteri de veritat que buscava: Només acceptaré com a vertader allò que la meua raó pugui concebre de manera clara i distinta). I, a la vegada, es constitueix en el model que cal seguir per a tota certesa o veritat futura: només s'admetrà com a vertader allò que es presenti a la raó (evidència racional) amb el mateix grau de claredat i distinció que l'afirmació "Penso, aleshores existeixo". Descartes ha trobat una primera veritat o principi per al seu sistema filosòfic i disposa d'un criteri de veritat per elaborar-lo. L'objectiu ara és reconstruir l'edifici del saber sobre aquests fonaments certs i indubtables. El camí serà llarg. En aquesta segona meditació, inicia la indagació: sé amb certesa que soc, però no sé amb claredat què soc: El filòsof comença a examinar el que creia ser. Partir de la idea que és un animal racional està fora del seu abast en la situació en què encara es troba. En canvi, de pensaments espontanis sorgits de la consideració del seu ser dedueix el cos i l'ànima, que, com que han estat posats en dubte, encara s'han de considerar com a hipotètics. A continuació, repassa els atributs que sempre els havia suposat per comprovar si n'hi ha cap que pugui resistir el dubte. Dels atributs del cos, pot dubtar de tots per la hipòtesi del geni maligne i perquè són coneguts pels sentits que també han estat posats en dubte. Dels atributs de l'ànima, pot dubtar d'alguns, com, per exemple, caminar, nodrir-se o créixer, ja que totes aquestes

accions es donen també en els somnis, però n'hi ha un del qual no pot dubtar: el fet de pensar. És així com arriba a la segona veritat, "No soc més que una cosa que pensa, és a dir, un esperit, un enteniment o una raó", i conclou que és un ésser la naturalesa o l'essència del qual consisteix a pensar, que és una substància pensant (res cogitans). Descartes afirma que l'ànima és diferent i independent del cos, ja que no necessita cap lloc ni depèn de cap cosa material per existir. A més, com acabem de veure, és més fàcil de conèixer que aquest. Intentant aprofundir en el coneixement d'aquesta substància que pensa, es pregunta: però què és una cosa que pensa? És el subjecte de les activitats de dubtar, concebre (o entendre), afirmar, negar, voler i no voler, imaginar i sentir. Totes aquestes activitats es donen en el pensament, no poden separar-se d'aquest ni poden ser pensades com a no pertanyents a la seva naturalesa. Per tant, són pròpies de l'ànima. Descartes les ha anat exercitant en el procés del dubte metòdic i tenen per al filòsof el mateix grau de certesa que la primera veritat: per tant, superen la hipòtesi del geni maligne i la dificultat per distingir la vetlla del somni. Dels continguts de la imaginació o dels sentits, podem dubtar, però no així de l'existència de l'activitat d'aquestes facultats. La segona meditació acaba amb una reflexió sobre el paper que tenen en el coneixement els sentits, la imaginació i l'enteniment per demostrar per què és més fàcil conèixer les coses que pertanyen a l'ànima que les que pertanyen a les coses corpòries (que encara estan posades en dubte). Analitza la creença del sentit comú, que considera que es coneixen millor les coses particulars que no pas un mateix. Pren com a exemple un tros de cera sortit del rusc que sotmet a canvis per demostrar com desapareixen les qualitats inicials que havíem conegut pels sentits (qualitats secundàries) i com allò que es manté en els canvis, que és el que en les coses sembla essencial (qualitats primàries), només ho podem conèixer a través de l'enteniment. D'aquests dos tipus de qualitats, ens n'ocuparem amb més profunditat més endavant en considerar el nostre coneixement de les coses corpòries. Com a conclusió, Descartes afirma que res no és més fàcil de conèixer que l'ànima, ja que del cos puc dubtar, però no de l'existència del pensament. L'enteniment és el que m'ofereix un possible coneixement de les coses, però mentre puc dubtar d'aquest coneixement, l'únic que es reafirma és l'existència i l'ésser del meu pensament. Fragment 2 · Dossier Resum, p. 55 (numeració interna) [2] [Represa del dubte centrat en el "jo", descobriment de la primera veritat: jo sóc] Però com sé que no hi ha alguna altra cosa diferent d'aquestes que jutjo com a incertes sobre la qual no hi pugui haver ni el més mínim dubte? No hi deu haver algun Déu o alguna altra potència que fa concebre al meu esperit aquests pensaments? No cal, perquè potser puc concebre'ls jo mateix. I jo mateix, almenys, que no sóc alguna cosa? Però ja he negat que tingui sentits i cos. De tota manera, vacil·lo, perquè i què se'n desprèn, de tot això? :Que potser depenc tant del cos i dels sentits que sense ells no puc ser? Però ja m'he convençut que en el món no hi havia res, cap cel, cap terra, ni cap esperit ni cap cos: ,no m'he convençut, doncs, que jo tampoc existeixo? De cap manera: si me n'he convençut o, simplement, si he pensat alguna cosa, és que jo era. Però hi ha un no-se-què enganyador molt poderós i astut que se serveix de tot el seu enginy per enganyar-me sempre. Però si m'enganya, llavors no hi ha dubte

que soc, i pot enganyar-me tant com vulgui, que mai no podrà fer que jo no sigui res mentre em pensi que soc alguna cosa. De manera que, després d'haver-ho pensat bé i d'haver-ho examinat tot amb molt de compte, cal concloure finalment i donar com a cert que la proposició soc, existeixo és necessàriament veritable sempre que la pronuncio o que la concebo al meu esperit. Fragment 3 · Dossier Resum, p. 63 (numeració interna) [7] [Déu com a garantia del criteri de veritat i de les veritats matemàtiques] Però després d'haver admès que hi ha un Déu, i alhora que totes les coses en depenen, i que no és enganyador, i que, en virtut d'això, he jutjat que tot el que concebo d'una manera clara i distinta no pot deixar de ser veritable, llavors, encara que ja no pensi en les raons per les quals he considerat això veritable, sempre que recordi haver-ho comprès d'una manera clara i distinta, no se'm pot aportar cap raó contrària que em faci posar-ho mai en dubte, i d'aquesta manera tinc una ciència veritable i certa. I aquesta mateixa ciència s'estén també a totes les altres coses que recordo haver demostrat anteriorment, com ara les veritats de la geometria i altres de semblants: perquè què em poden objectar per obligar-me a posar-les en dubte? Se'm dirà que la meua naturalesa em fa molt propens a equivocar-me? Però ara ja sé que no puc equivocar-me en els judicis les raons dels quals conec clarament. Se'm dirà que anteriorment ja he donat per veritables i certes moltes coses que després he constatat que eren falses? Però abans no havia reconegut ni d'una manera clara ni distinta cap d'aquestes coses, i com que ignorava encara aquesta regla que m'assegura la veritat, m'havia vist induït a creure-les per raons que després he reconegut que eren menys fortes del que havia imaginat. Què més se'm podria objectar? :Que potser estic dormint (tal com jo mateix m'havia objectat abans) o bé que tots els pensaments que ara tinc no

són més veritables que els somieigs que imaginem quan dormim? Però, encara que estigués dormint, tot el que se'm presenta a l'esperit amb evidència és absolutament cert. I d'aquesta manera reconec molt clarament que la certesa i la veritat de qualsevol ciència depenen únicament del coneixement del Déu veritable: de manera que, abans de conèixer-lo, no podia saber res a la perfecció. I ara que el conec, tinc el mitjà que em permet adquirir una ciència perfecta respecte d'una infinitat de coses, no només d'aquelles que són en ell, sinó també d'aquelles que pertanyen a la naturalesa corpòria, en tant que pot servir d'objecte a les demostracions dels geòmetres, els quals no s'ocupen en absolut de la seva existència. La concepció del coneixement (IV): la demostració del món material Descartes ja sap que és una cosa que pensa (res cogitans), ha demostrat l'existència de Déu (res infinita) i ha restablert el valor de les veritats matemàtiques, però hi ha algunes coses que havien estat posades en dubte que encara no s'han pogut restituir. En la meditació cinquena, prova l'existència de les coses materials i assenyalà la distinció entre el cos i l'ànima en l'ésser humà. Per demostrar l'existència de les coses materials, Descartes s'interroga per l'origen de les idees de les coses sensibles, aquelles que abans hem anomenat idees adventícies. Si jo tinc la facultat passiva que em permet sentir, és a dir, rebre i poder reconèixer les idees de les coses sensibles, hi ha d'haver una facultat activa que sigui capaç de formar i produir aquestes idees. És una demostració causal en la qual a partir de l'efecte (les idees que tinc en la ment) es busca quina és la seva causa. Descartes examina totes les possibilitats que existeixen. Potser podria ser jo mateix la causa d'aquestes idees tal com succeeix en els somnis. Però això no és així perquè aquestes idees no depenen de la meua voluntat ni l'obeeixen, ja que apareixen amb independència del meu desig i no tinc poder sobre elles. Per tant, la causa ha de ser alguna cosa diferent de mi mateix. Aquesta causa podria ser un cos (una substància corpòria) o Déu mateix. Però com que Déu no és fal·laç, és segur que no és ell qui m'envia aquestes idees immediatament per si mateix. A més, ell m'ha donat la forta inclinació a creure que procedeixen de les coses materials, per tant, s'ha d'admetre que les coses materials (incloent-hi el seu cos) existeixen (res extensa). De nou, Déu apareix com a garantia del

coneixement cert. Déu garanteix que les idees adventícies tenen el seu origen i la seva causa en les coses materials, però no que aquestes siguin tal com les percebem a través dels sentits. El dubte sobre la fiabilitat dels sentits és l'únic que persisteix en la reconstrucció del saber i ens assenyalà els límits del coneixement humà. Descartes parteix que tenim una única evidència: tenim idees en la ment (idealisme cartesià): per tant, coneixem les idees i no pas directament les coses. És una nova manera de concebre el coneixement humà: la idea del món com a representació. El nostre coneixement no és res més que una representació mental de la realitat. En quina mesura aquesta representació, aquestes idees, són un reflex del que les coses són fins a aquell moment s'havia defensat el realisme gnoseològic segons el qual les nostres idees són una còpia fidel i idèntica del que les coses són. Per a Descartes, en canvi, Déu només ens garanteix que les nostres idees mostren el que les coses són respecte a les qualitats primàries, però no respecte a les qualitats secundàries (realisme moderat). Les qualitats primàries de les coses són les conegudes per l'enteniment. Com que són quantificables (matematitzables), les podem concebre clarament i distintament. Per tant, Déu ens garanteix que realment són en els cossos (són objectives). Les qualitats primàries són la magnitud (extensió en longitud, amplada i profunditat), la figura, el nombre, la situació, la durada (temps) i el moviment. Les qualitats secundàries de les coses són les conegudes pels sentits. Com que no són quantificables, apareixen com a obscures i confuses. Per tant, no podem assegurar que, efectivament, siguin en els cossos. Les qualitats secundàries són els colors, les olors, els sabors, els sons, etc. i no són res més que un producte o afecció dels sentits (són subjectives). Fragment 4 · Dossier Resum, p. 68 (numeració interna) [7] [Demostració de les coses materials a partir de la veracitat divina] També reconec en mi altres facultats, com ara la de canviar de lloc, adoptar diferents postures i altres de semblants, que, com les precedents, tampoc no es poden concebre sense la substància a què estan adherides ni, per consegüent, existir sense aquesta, però resulta molt evident que aquestes facultats, si certament existeixen, han d'estar adherides a una substància corpòria, o sigui, extensa, i no pas a una substància intel·ligent, perquè en el seu concepte clar i distint hi ha continguda una mena d'extensió, però no d'intel·ligència. A més, en mi també hi ha una certa facultat passiva de sentir, és a dir, de rebre i reconèixer les idees de les coses sensibles, però aquesta facultat em seria inútil i no me'n podria servir de cap manera si no hi hagués en mi o en algú altre una altra facultat activa capaç de formar i produir aquestes idees. Ara bé, aquesta facultat activa no pot trobar-se en mi, en tant que jo només soc una cosa que pensa, perquè no pressuposa el meu pensament i, a més, aquestes idees sovint se'm representen sense cap intervenció meua i fins i tot, a vegades, en contra de la meua voluntat: aleshores, necessàriament s'ha de

trobar en alguna substància diferent de mi, en la qual estigui continguda formalment o eminentment (tal com he dit abans) tota la realitat que objectivament hi ha en les idees produïdes per aquesta facultat. I la substància en qüestió o bé és un cos, és a dir, una naturalesa corpòria que contingui de manera formal i efectiva tot el que hi ha objectivament i per representació en aquestes idees, o bé Déu mateix o alguna altra criatura més noble que el cos on això mateix estigui contingut eminentment. Doncs bé, com que Déu no és enganyador, és molt evident que no m'envia aquestes idees immediatament per si mateix, ni tampoc mitjançant alguna criatura en què la realitat d'aquestes idees no estigui continguda formalment, sinó només eminentment. Perquè en no haver-me donat cap facultat per Saber això, sinó, al contrari, una gran tendència a creure que les idees parteixen de les coses corpòries, no veig com se li podria excusar l'engany si, en efecte, aquestes idees partissin d'altres causes —o fossin produïdes per altres causes— que les coses corpòries, per tant, cal admetre que aquestes coses corpòries existeixen. Fragment 5 · Dossier Resum, p. 73 (numeració interna) [12] [2n objectiu: diferències entre el cos i l'ànima]

Per començar aquest examen, faig notar aquí, en primer lloc, que hi ha una gran diferència entre l'esperit i el cos, perquè el cos és, per naturalesa, sempre divisible i l'esperit és enterament indivisible. Perquè, efectivament, quan considero el meu esperit, és a dir, a mi mateix, en tant que només soc una cosa que pensa, no hi puc distingir cap part, sinó que el concebo com una cosa sola i sencera. I encara que l'esperit sembla que estigui unit al cos, no obstant això, és segur que un peu, o un braç o qualsevol altra part, en separar-se del meu cos, no manllevaran res al meu esperit. I, pròpiament, no es pot dir que les parts d'aquest mateix esperit siguin les facultats d'estimar, de sentir, de concebre, etc., perquè l'esperit es dedica tot sencer a estimar, i també tot sencer a sentir, a concebre, etc. Però passa tot el contrari amb les coses corpòries o extenses: perquè no n'hi cap ni una que el meu pensament no pugui desfer en trossos, que el meu esperit no divideixi molt fàcilment en diverses parts, i, per consegüent, que no la sàpiga divisible, amb la qual cosa n'hi hauria prou per ensenyar-me, en cas que encara no ho tingués prou clar, que l'esperit, o sigui, l'ànima de l'home, és completament diferent del cos. Faig notar també que l'esperit no rep immediatament la impressió de —totes les parts del cos, sinó només del cervell o, fins i tot, potser, d'una de les seves parts més petites, a Saber, aquella en què s'exercita la facultat que anomenem sentit comú, la qual —sempre que està disposada de la mateixa manera— fa sentir la mateixa cosa a l'esperit, per més que mentrestant les altres parts del cos puguin estar diversament disposades, tal com testimonien una infinitat d'experiències que ara no cal detallar.

GUIA DE LECTURA DE LA SESSIÓ

1. Identifica el problema filosòfic concret que planteja el fragment.
2. Formula la tesi o idea central amb les teves paraules.
3. Explica els conceptes del fragment que coincideixen amb el contingut de la sessió.
4. Relaciona el fragment amb el conjunt de la filosofia de l'autor sense limitar-te a resumir-lo.